

Меценатство українських лібералів наприкінці XIX – початку XX століть

З розвитком та зміцненням українського національно-визвольного руху наприкінці XIX – початку XX ст. українці зрозуміли важливість матеріальної та фінансової підтримки освіти, книговидавництва, заходів, спрямованих на відстоювання національно-культурних інтересів українського народу. Більшість українських діячів, що мали значні кошти, гуртувались у ліберальних напівлегальних об'єднаннях – громадах, які діяли в найбільших містах України. Серед тих, що отримали найбільшу допомогу від меценатів, варто назвати Київську, Чернігівську, Одеську, Полтавську, Катеринославську, Кам'янець-Подільську, Лубенську громади. Основна діяльність громадівців полягала у виданні українських книжок, проведенні літературних свят, відзначенні шевченківських роковин, відкритті та підтримці недільних шкіл тощо.

Керівні органи громад вишукували реально можливі кроки для популяризації і підтримки громадських та культурно-освітніх заходів, спрямованих на піднесення української національної самосвідомості. Громадівці зважали і на той момент, що окремі заходи могли бути не реалізованими, тому намагалися не політизувати їх, оскільки політичною діяльністю могли спровокувати репресії з боку органів місцевої влади. Вони більше уваги зосереджували на поширенні освіти серед населення, публікації науково-популярних книжок та брошур з історії України, етнографії українського народу тощо.

Історіографія питання досить численна і різноманітна, однак значна частина досліджень, статей та розвідок присвячена лише найбільш відомим меценатам-лібералам В. Смиренку або Є. Чикаленку. Що ж до меценатської діяльності інших постатей ліберального українства кінця XIX – початку XX ст., то на їхні справи зверталось менше уваги, незважаючи на той факт, що їхній внесок був не менш важливим і також заслуговує повноцінного дослідження.

В. Смиренко, який щорічно виділяв десяту частину своїх прибутків на “українську справу”, на власні кошти заснував народний театр, фінансово підтримував часописи українофілів та галицьких українців “Киевскую старину”, “Літературно-науковий вісник”, “Україну”, частково – газети “Громадська думка”, “Рада”, видавництво “Вік”, засноване Київською громадою, видання праць М. Драгоманова, О. Кістяківського, М. Коцюбинського, Б. Грінченка, компенсував окремі витрати Наукового товариства імені Тараса Шевченка. Тривалий час В. Смиренко перебував у складі Київської громади, на потреби якої щорічно виділяв дві тисячі карбованців. Відомий український промисловець також допомагав реалізовувати культурно-просвітницькі проекти й інших українських громад та товариств, розташованих і в Росії, і в Австро-Угорщині. Весь свій статок у 10 млн. крб. заповів на розвиток української справи під опікою заснованого ним “Товариства допомоги українській літературі, мистецтву, науці”.

Є. Чикаленко до 1900 р. був членом Одеської громади, згодом переїхав жити до Києва і став активним членом Київської старої громади, а у 1897–1904 рр. – також і Всеукраїнської загальної безпартійної демократичної організації. З 1904 р. належав до Української демократичної партії, з 1905 р. – Української демократично-радикальної партії. У 1893–1898 рр. зусиллями Одеської громади був підготовлений і виданий за фінансування Є. Чикаленка “Словарь російсько-український”¹. Разом із В. Смиренком та Л. Жебуньовим

Є. Чикаленко фінансував видання щоденних українських газет “Громадська думка” (1906 р.), “Рада” (1906–1914 рр.), допомагав журналу “Селяни”, виплачував гонорари та премії за найкращі історичні, наукові та художні твори, опубліковані в часописах “Киевская старина” та “Україна”. Виділив також 25 тис. крб. на будівництво “Академічного дому” у Львові, де жили львівські студенти. Профінансував організацію Українських наукових курсів у Львові. У 1908 р. після заборони діяльності українських політичних організацій Є. Чикаленко виступив одним із засновників Товариства українських поступовців.

Значну підтримку газеті “Громадська думка” окрім Є. Чикаленка надавав В. Леонтович, який фінансував її діяльність аж до закриття в серпні 1906 р. В. Леонтович був учасником національного руху, членом Київської Старої громади, згодом входив до Ради Товариства українських поступовців. Разом із Є. Чикаленком виділяв кошти на видання єдиної у Наддніпрянській Україні щоденної української газети “Рада”. З 1915 р. брав участь у роботі комітету Союзу міст Південно-Західного фронту, який займався наданням благодійної допомоги пораненим і хворим бійцям на фронті та в тилу, біженцям та місцевому населенню в районі бойових дій. Активно співпрацював з журналом “Літературно-науковий вісник”. В. Леонтович вважав, що любов до Батьківщини повинна сприяти пробудженню в людях почуття відданості краю, заохочувати їхнє бажання допомогти власному народові, незважаючи на особисту вигоду, спрямовуватися на покращання становища певної верстви населення. Наявність тих чи інших соціальних переконань, на думку В. Леонтовича, може тільки роз’єднати і зменшити чисельність працівників національного відродження².

У Полтаві благодійністю займався представник Полтавської громади Г. Маркевич, який фінансово підтримував видання українських книжок, підручників, творів українських письменників та газету “Рідний край”, брав участь у спорудженні пам’ятника прославленому родоначальнику української літератури у Полтаві³. Відкриття пам’ятника І. Котляревському 30 серпня 1903 р. за участі близько 200 осіб стало своєрідною публічною маніфестацією, на яку прибуло багато відомих представників української інтелігенції як з Наддніпрянської, так і з Західної України⁴. За підтримки Г. Маркевича у Полтаві була заснована школа імені І. Котляревського.

Г. Маркевичу активно допомагали М. Дмитрієв, брати В. та С. Шемети, П. Чижевський, які виділяли кошти на заходи, ініційовані Полтавською та Лубенською громадами. Зокрема, брати Шемети профінансували видання газети “Хлібороб”, що послідовно відстоювала інтереси українського селянства в умовах революції 1905 р. Видання виходило накладом 5 тисяч примірників. Газета проголошувала: “Кличемо усіх прихильників народу, усіх, хто бажає щастя упослідженим, робочим людям, кличемо до спільної праці економічної та національної на користь рідного краю”⁵. За допомогою П. Чижевського був створений друкований орган українських депутатів Державної думи – газета “Рідна справа – вісті з Думи”.

Заходи щодо підтримки української справи у Чернігові здійснювали переважно такі діячі земств, як І. Шраг, В. Андрієвський, О. Тищинський, Б. Грінченко, О. Русов⁶, у Одесі – М. Комаров, С. Шелухін, О. Андрієвський, Є. Чикаленко та інші.

Надії українцям на піднесення національно-визвольного руху та скасування утисків української мови і культури дали революційні події 1905 р. і проголошення царського маніфесту 17 жовтня 1905 р.

Суттєву допомогу українські меценати-ліберали надали становленню та розвитку культурно-освітніх організацій – “Просвіт”. У Києві вони допомогли “Просвіті” сформувати велику українську книгозбірню, яка нараховувала більше 2 тисяч томів. Б. Грінченко початок освітньої діяльності Київської “Просвіти” порівняв з хвилями, які понесуть світло науки і мистецтва в найдальші закутки нашої України, поширять і зроблять популярними надбання

української та світової культури.

Українські меценати підтримували не лише освітні заходи в містах. Ліберальне українство пам'ятало про важливість підтримки сільського населення України, яке також робило свій посильний внесок у вирішення українського національного питання в Російській імперії. Надавалася допомога у формуванні сільських бібліотек, хат-читалень, забезпеченні їх новими україномовними книгами та національною періодичною пресою. Так, меценати Кам'янець-Подільської “Просвіти” заснували 5 сільських бібліотек, Катеринославської – 6, благодійники Житомирської громади сприяли закупівлі великої кількості книжок для розповсюдження серед селян.

За сприяння добродійців було також засноване Київське наукове товариство імені Тараса Шевченка. Фінансувати діяльність товариства погодилися відомі українські меценати В. Смиренко та М. Лозинський.

Таким чином, ліберальне українство взяло активну участь у здійсненні заходів, спрямованих на підтримку освітніх, культурних потреб українського народу. В. Смиренко, Є. Чикаленко, П. Чижевський, С. Шемет та інші заможні українці спрямували частину власних коштів на підтримку українського національного руху, тим самим підтверджуючи свою любов до Батьківщини, до українського народу, до потреб простого люду в Україні. Меценатська діяльність українства ще раз підтвердила вислів Є. Чикаленка, що Батьківщину потрібно любити не тільки до глибини душі, а й до глибини кишені.

¹ Єгунова-Щербина С. Одеська громада кінця 1870-х років (Спомини) // За сто літ: Матеріали з громадського і літературного життя України XIX і початків XX ст. / Під ред. М.С. Грушевського. – К.: ДВУ, 1928. – Кн. 2. – С. 5–9; Чикаленко Є. Спогади (1861–1907). – Львів, 1925. – Ч. 2. – С. 6–8.

² Леонтович В. Спогади. З часів 1890–1917 рр. // Тризуб. – 1928. – № 26 (132). – С. 8–9.

³ Житецький І. Олександр Олександрович Русов // Україна. – 1926. – Кн. 1. – С. 185.

⁴ Українські ліберально-демократичні партії в Російській імперії на початку XX століття. – К.: НВЦ “Київський університет”, 2005. – С. 78.

⁵ Хлібороб. – 1905. – № 1. – 12 листопада. – С. 1.

⁶ Грінченкова М., Верзілов А. Чернігівська українська громада // Чернігів і Північне Лівобережжя. Огляди, розвідки, матеріали. – К.: Держвидав України, 1928. – С. 480–484.